

PIERRE BOURDIEUNUN SOSIOLOJİ METODOLOGİYASINA ÜMUMİ BAXIŞ

Babək Məhərrəmov

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: maherremovbabek@gmail.com

DOI: 10.30546/2960-1967.2025.1.015

Xülasə. Bu məqalədə fransız sosioloqu Pierre Bourdieunun sosioloji metodologiyası ümumi şəkildə nəzərdən keçirilir. Bu kontekstdə, Bourdieunun həyatı, Əlcəzairdə keçirdiyi məcburi hərbi xidmət dövrü, təsirləndiyi fikir adamları və bütün bunların onun sosiologiyasını formalaşdırmasına verdiyi töhfələr araşdırılır. Həm Əlcəzairdə apardığı etnoqrafik məkan araşdırmaları, həm də ondan əvvəlki filosof və sosioloqların fikirləri onun sosioloji yanaşmasını yaratmasına imkan vermişdir. Onun sosioloji yanaşması, ictimai quruluş analizlərində əvvəlkilərdən fərqli bir baxış bucağı təqdim edir. Bourdieu, klassik sosioloqlar olan Marx, Weber və Durkheimin cəmiyyətin təhlilinə dair fikirlərini həm əhatə edən, həm də aşan yeni bir yanaşma ortaya qoymuşdur. Bourdieunun sosioloji yanaşmasının əsas anlayışları məkan, habitus, iqtisadi, mədəni, sosial, simvolik kapital və simvolik zorakılıqdır. O, bu anlayışlar vasitəsilə cəmiyyətin quruluşu ilə bağlı önəmli əsərlər qələmə almışdır. Tədqiqatda Bourdieunun adı çəkilən anlayışlar ətrafı şəkildə nümunələr vasitəsilə izah edilir. Onun sosioloji yanaşması, qələmə aldığı kitablar və nəzəriyyəsi ilə bağlı yazılmış elmi əsər və məqalələr çərçivəsində müzakirə olunur.

Açar sözlər: Pierre Bourdieu, məkan, habitus, kapital, simvolik zorakılıq

Giriş

Sosiologiya cəmiyyətləri, fərdlərin ictimai münasibətlərini, düşüncə və davranışlarını anlamağa çalışan bir sosial elm fənnidir. Cəmiyyətdə mövcud olan müxtəlif qruplar və bu qruplar arasındakı münasibətlər, mədəni təcrübələr, dini təsəvvürlər, gender problemləri, ailə, təhsil və bu kimi mövzular sosiologiyanın araşdırma sahəsinə daxildir. Anthony Giddens “Sosiologiya” kitabında sosiologiyayı, insanın cəmiyyət həyatının, insan qrupları və cəmiyyətlərinin elmi təhlili kimi ifadə etmişdir [6, s.38]. Yəni, sosiologiya, ictimai həyatı təhlil etməyi hədəfləyən bir elm sahəsidir. Bu kontekstdə, ən sadə ictimai hadisələrdən ən mürəkkəb olanlarına qədər geniş bir araşdırma sahəsinə malikdir. Sosiologiya, bir elm sahəsi olaraq XIX əsrdə Auguste Comte ilə başlamışdır. Comtedan sonra bir çox sosioloq cəmiyyəti, ictimai hadisələri müxtəlif baxış bucaqlarından təhlil etmişdir. Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim kimi sosiologiyanın qurucuları sayılan sosioloqlar özlərinə məxsus sosioloji nəzəriyyələr hazırlayaraq ictimai olanı anlamağa və araşdırmağa çalışmışdır.

XX əsrin ikinci yarısından etibarən apardığı araşdırmalarla sosiologiya sahəsində önə çıxan fransız sosioloqu Pierre Bourdieu, özündən əvvəlki sosioloqlar olan Marx, Weber və Durkheimin nəzəriyyələrdən ilhamlanaraq yeni bir sosioloji nəzəriyyə irəli sürmüşdür. Bourdieunun nəzəriyyəsinin mərkəzində “məkan”, “habitus” və “kapital” anlayışları dayanır. Ona görə “məkan” anlayışı, cəmiyyətdəki fərdlərin sahib olduqları müəyyən kapital ilə, bir-biriləri ilə rəqabət apardıqları arenalardır. “Habitus” anlayışı isə fərdin ailəsindən, təhsil aldığı müəllimlərdən, dost mühitindən, mədəniyyətindən, ənənə və adətlərindən hərəkətlə əldə etdiyi bilik və təcrübələrdir. Yəni, habitus, fərdin doğulduğu andan etibarən qazandığı xüsusiyyətlər nəticəsində yeni vəziyyətlər qarşısında necə davranmalı olduğunu göstərən bir yol xəritəsidir. Bu vəziyyət, bir dirijor olmadan bir orkestrin müntəzəm işləməsi kimi ifadə edilə bilər [9, s.10]. Bourdieunun digər mühüm anlayışı isə “kapital”dır. O, kapital anlayışını dörd kateqoriyaya bölür: iqtisadi, mədəni, sosial və simvolik. İqtisadi kapital, fərdin sahib olduğu maddi dəyərlərdir. Mədəni kapital, fərdin həm ailəsindən miras qalan, həm də təhsil ocaqları nəticəsində formalaşan kapitaldır. Sosial kapital, fərdlərin və ya qrupların davamlı əlaqələr şəbəkəsi, ictimai sahədə tanınmaları və bu tanınmalar nəticəsində yaranan qaynaqlar olaraq xarakterizə edilir [1, s.169-170]. Simvolik kapital isə yuxarıda adı çəkilən digər üç kapital növünün məkanda çevrildiyi gücü təmsil edir. Bourdieunun sosioloji yanaşmasında mühüm anlayışlardan biri də simvolik zorakılıqdır. O, simvolik zorakılığı insanların gündəlik

həyatlarında məruz qaldıqları və fiziki olmayan gizli bir zorakılıq forması kimi xarakterizə etmişdir.

Bourdieuun sosioloji metodologiyası qeyd olunan anlayışlar vasitəsilə ictimai quruluşu təhlil edir. Onun özündən əvvəlki sosioloqlardan fərqli və yeni bir yanaşma irəli sürməsi, sosiologiya elmi baxımından olduqca vacibdir. Dünyanın bir çox ölkəsində Bourdieu ilə bağlı araşdırmalar aparılmış və aparılmaqdadır. Lakin Azərbaycanda Bourdieu ilə bağlı hər hansı bir araşdırma aparılmadığı üçün bu sahədə bir boşluq olduğu müşahidə olunur. Bu baxımdan, bu tədqiqat ümumilikdə sosial elmlər sahəsində fəaliyyət göstərən azərbaycanlı tədqiqatçılara istiqamətlənmişdir. Azərbaycanda sosial elmlər çərçivəsində Pierre Bourdieu ilə bağlı araşdırmaların aparılmaması bu tədqiqatın əhəmiyyətini önə çıxarır. Tədqiqat toplama araşdırması olduğuna görə, Bourdieuun qələmə aldığı kitablar, onun sosioloji yanaşması ilə bağlı yazılan əsər və məqalələr mənbə olaraq istifadə olunmuşdur.

Bourdieuun həyatı və sosioloji yanaşması

1 avqust 1930-cu ildə Fransanın Denguin kəndində doğulan Bourdieu, gənclik dövrünü burada keçirmişdir. Daha sonra École Normale Supérieure-də fəlsəfə təhsili almış və Moulins Liseyində müəllimlik etmişdir [10, s.31]. Məcburi hərbi xidmət üçün 1955-1960-cı illər arasında Əlcəzairdə olmuş və burada mühüm etnoqrafik əsərlər yazmışdır. Bu dövr, onun fəlsəfədən sosiologiya sahəsinə keçməsinə təmin edən mühüm bir amil olmuşdur [7, s.8]. Əlcəzairin Kabiliye kəndində yaşayan Bərbərilər üzərində apardığı etnoqrafik məkan araşdırması, öz sosioloji metodologiyasını formalaşdırmasının ilk addımı kimi qəbul edilir. Bu araşdırma zamanı, Əlcəzairdəki müstəmləkəçilik, maaşlı əmək və milliyyətçilik nəticəsində yaranan dağıdıcı təsirləri dərinlən öyrənmişdir. Bu baxımdan, Bərbərilər üzərində apardığı tədqiqatlar fəlsəfədən uzaqlaşaraq sosiologiya sahəsinə keçid etməsinə səbəb olmuşdur [5, s.86].

Bourdieu, yaşamı boyunca 30-dan çox kitab və 340 məqalə nəşr etmişdir [10, s.11-12]. Apardığı araşdırmalarla sosiologiya sahəsinə yeni bir baxış bucağı təqdim etmişdir. Həm etnoqrafik, həm də sosioloji əsərləri, hər iki sahədə onun böyük bir dəyər görməsini təmin etmişdir. Bourdieu 23 yanvar 2002-ci ildə 72 yaşında Parisdə vəfat etmişdir.

Pierre Bourdieu, XX əsrin ikinci yarısından etibarən, yaratdığı sosioloji metodologiya səbəbilə tez-tez gündəmə gələn bir sosioloq olmuşdur. Öz nəzəriyyəsini formalaşdırmasında həm Əlcəzairdə apardığı araşdırmalar, həm də Bachelard, Sartre, Lévi-Strauss, Marx, Weber və Durkheim kimi mühüm mütəfəkkirlərin təsiri olmuşdur [10, s.47]. Bourdieu əsasən fəlsəfə sahəsindən gəldiyi üçün öz nəzəriyyəsinə bu baxımdan bir zəmin hazırlamışdır. O, Gaston Bachelarddan dialektik düşüncə modelini, Jean-Paul Sartredan subyektivliyi və Claude Lévi-Straussdan obyektivliyi borc almışdır. Bundan əlavə, sosiologiyanın qurucuları olaraq qəbul edilən Karl Marx, Max Weber və Emile Durkheimin nəzəriyyələrindən də öz nəzəriyyəsini inkişaf etdirmək üçün istifadə etmişdir. Marxın ictimai analizlərində iqtisadi kapital mərkəzdə ikən, Weberin nəzəriyyəsində iqtisadi əlaqələrlə yanaşı sosial və siyasi əlaqələr də ön planda tutulmuşdur. Bourdieu isə ictimai quruluş analizində iqtisadi, mədəni, sosial və simvolik əlaqələri birgə nəzərə almışdır. Bununla belə, Bourdieu subyektivliyi nəzərə aldığı qədər Durkheimin obyektivliyini də mühüm görmüşdür. Göründüyü kimi, Bourdieu, özündən əvvəlki filosofların və sosioloqların nəzəriyyələrini həm əhatə edən, həm də aşan daha geniş bir konseptual çərçivə ortaya qoymağı bacarmışdır. Sosioloji metodologiyasının əsas anlayışları olan məkan, habitus, kapital və simvolik zorakılıq anlayışlarını istifadə edərək ictimai quruluşla bağlı əhatəli bir təhlil ortaya qoymuşdur.

Bourdieuun məkan, habitus, kapital və simvolik zorakılıq anlayışları

Bourdieu özündən əvvəlki filosof və sosioloqların fikirlərini qarışdıraraq həm bu nəzəriyyələri əhatə edən, həm də aşan yeni bir sosioloji nəzəriyyə irəli sürmüşdür. Yaratdığı sosioloji sistemdə, ictimai quruluşu təhlil etmək üçün “məkan”, “habitus” və “kapital” anlayışlarını birgə istifadə etmişdir. Bu anlayışlar bir-birindən ayrı görünə bilsə də, əslində bir-birinə bağlı anlayışlardır. İctimai quruluş analizində bu üç anlayış bir-birini tamamlayıcı xüsusiyyətlərə malikdir. Bourdieu öz sosioloji metodologiyasında tez-tez istifadə etdiyi “məkan” anlayışını oyun metaforu ilə müqayisə edir. Ona görə, məkanın içindəki fərdlər oyundakı oyunçulara bənzəyirlər. Oyunların müəyyən qaydaları olduğu kimi, məkanda da müəyyən qaydalar vardır. Məkana daxil olan fərd bu qaydaları qəbul etmək məcburiyyətindədir. Məkanların bu xüsusiyyətini izah etmək üçün Bourdieu, “illusio” və “doxa” anlayışlarını istifadə edir. “Illusio” anlayışını, oyunun oynamağa dəyər olduğunu və oyunçular tərəfindən oyuna edilən investisiyaları ifadə etmək üçün istifadə etmişdir. Oyuna və bəhsə olan inam isə “doxa” anlayışı ilə ifadə edilir [1, s.144]. Yəni, oyunçu oyunun qaydalarını qəbul etdiyi və oyunu oynamağa dəyər gördüyü üçün oyuna daxil olur. Bourdieuun ifadə etməyə çalışdığı şey bir fərdin məkana daxil olması üçün həmin məkanı dəyərli görməsi və qaydalarını qəbul etməsi zərurətidir. Ona görə, məkandakı fərdlər mübarizə apararaq qazanmağa çalışan oyunçulardır. Bourdieu, “məkan” anlayışı ilə oyun arasındakı analogiyanı daha aydın ifadə etmək üçün kart oyunu nümunəsini istifadə edir. Kart oyunu oynayan fərdlər, əvvəlcə oyunun oynamağa dəyər olduğuna inanırlar. Bununla yanaşı, bu oyunun qaydalarını əvvəlcədən bilirlər və qəbul edirlər. Bu şəkildə eyni mükafatı qazanmaq üçün mübarizəyə girirlər [10, s.178]. Bourdieuyə görə, məkanda hökmran vəziyyətdə olan oyunçular və məkana yeni daxil olan oyunçular vardır. Hökmran vəziyyətdə olan oyunçular öz mövqelərini qorumağa çalışarkən, yeni oyunçular daha yüksək bir mövqeyə yüksəlməyi hədəfləyirlər. Bu baxımdan, oyunçular müxtəlif strategiyalar inkişaf etdirərək mübarizəyə girir və qazanmağa çalışırlar.

Bourdieuun sosioloji nəzəriyyəsinin ən əhəmiyyətli anlayışlarından biri olan “habitus” fərdlərin müəyyən mədəniyyət və ya alt mədəniyyətlər daxilində yaşamaları nəticəsində əldə etdikləri bilik və təcrübəni ifadə edir [9, s.128]. Bourdieudən əvvəl bu anlayış Aristotel və Marcel Mauss tərəfindən “hexis” şəklində istifadə edilmişdir. Aristotel “hexis” anlayışını bacarıq və təbii xüsusiyyətlərin əldə edilməsi kimi izah etmişdir. Mauss isə Aristoteldən aldığı anlayışı fərdi və kollektiv praktiki aqlın yaratdığı şeylər kimi təsvir etmişdir [8, s.26]. Bourdieu, özündən əvvəlki alimlərin “habitus” anlayışını daha geniş bir konseptual çərçivədən izah etməyə çalışmışdır. O, “habitus” anlayışını fərdin qazandığı vərdişlərin davamlı olaraq ifadə edilməsi və konkretləşməsi, və bu prosesdə müəyyən bir mədəniyyətin təsiri altında formalaşması kimi izah etmişdir. Fərdin yeni təcrübələri nəticəsində habitus davamlı olaraq dəyişiklik göstərir. Bourdieuyə görə, habitusu dəyişməz bir struktur kimi qavramaq yanlışdır [2, s.193]. Fərdin təcrübələri nəticəsində dəyişən bir struktur olaraq habitus, şəur tələb etmədən bilmək formasını təmsil edir. Məkan içindəki fərdə habitus daim yol göstərir. Bu baxımdan, habitus fərdlərin ətraflarından əldə etdikləri meylləri, bilikləri, təcrübələri və meyllərini istifadə edərək necə hərəkət etmələri lazım olduğunu göstərən bir struktur kimi ortaya çıxır. Eyni zamanda, habitus fərdin gələcək davranışlarına da istiqamət verir.

“Məkan” anlayışı ilə “habitus” arasında sıx bir əlaqə mövcuddur. Həqiqətən də, fərdin habitusunu formalaşdıran daxil olduğu məkandır. Hər insan müəyyən bir məkanın içində dünyaya gəlir və o məkana xas bir habitus formalaşdırır. Qarşılaşdığı hər vəziyyətdə habitus ona yol göstərir. Müəyyən bir məkanda yetişmiş şəxs fərqli bir məkana keçdiyi zaman habitusu da dəyişməyə başlayır. Fərdin inkişaf etdirdiyi habitus daxil olduğu məkana uyğun olur. Fərqli bir məkana daxil olduğu halda, əvvəlki habitus ona kömək etməyəcəkdir. Hər məkanın özünəməxsus qaydaları var və fərd həmin məkanın strukturu ilə uyğun olan bir habitus

formalaşdırır. Bu səbəbdən, girdiyi yeni məkanın fərqli qaydalarının olması fərdin həmin məkana uyğun habitusunu dəyişməsinə səbəb olacaqdır. Məsələn, Türkiyədə böyümüş bir insan, bu məkana uyğun düşüncə və davranışlar inkişaf etdirmiş, ictimai dəyərləri də bu istiqamətdə formalaşdırmışdır. Bu fərdin inkişaf etdirdiyi habitus ona Türkiyədə qarşılaşacağı hər hansı bir vəziyyətdə rəhbərlik edə bilər. Lakin bu şəxs Avropaya, Amerikaya və ya Uzaq Şərq ölkələrinə getdiyi zaman Türkiyədə formalaşdırdığı habitus ona kömək etməyəcəkdir. Bu səbəbdən, həmin ölkənin düşüncə və davranış tərzinə, ictimai dəyərlərinə uyğun olaraq habitusu dəyişməyə başlayacaqdır. Müəyyən bir məkanda əldə edilən habitus fərdin fərqli bir məkana keçməsi ilə o məkannın strukturuna uyğun şəkildə dəyişiklik göstərir.

Bourdieuun sosioloji sisteminin əsas anlayışlarından biri də “kapital”dır. Bourdieu kapital anlayışını özündən əvvəlki alimlərdən, xüsusilə, Karl Marxdan almışdır. Marxa görə, kapital toplanmış əməkdir, daha doğrusu iqtisadi kapitaldır. Lakin Bourdieu, kapital anlayışını daha geniş bir perspektivdən nəzərdən keçirir. Yaratdığı sosioloji sistemdə iqtisadi kapitalın yanında mədəni, sosial və simvolik kapital növlərini də əlavə etmişdir. Loïc Wacquant ilə birlikdə yazdıqları “Refleksiv sosiologiyaya dəvət” kitabında kapital anlayışını aşağıdakı kimi təsvir etmişdir: “Kapital, xüsusi bir əsasda, yəni, yalnız subyektlər və ya bir qrup subyektlər tərəfindən mənimsəniləndikdə, onlara canlı və ya əşyalaşmış əmək şəklində sosial enerji sahibi olma imkanı verən toplanmış əməkdir” [1, s.169].

İqtisadi kapital, birbaşa pul və mülkiyyət hüquqlarına çevrilə bilən kapitaldır. Başqa sözlə desək, məkandakı fərdin sahib olduğu bütün maddi dəyərlərdir. Fərd, ailəsindən ona qalan mirasla və ya öz cəhdləri nəticəsində iqtisadi kapital yığımı əldə edə bilər. İqtisadi kapital cəmiyyət sahələrində ən təsirli kapital növüdür. Bourdieu mədəni, sosial və simvolik kapital növlərini iqtisadi kapitalın dəyişilmiş formaları kimi ifadə etmişdir [10, s.117]. Məhz bu səbəbdən iqtisadi kapitalın digər kapital növləri ilə əlaqəsi iki fərqli səviyyədə inkişaf edir. İlk olaraq, fərd sahib olduğu maddi gücü istifadə edərək, müəyyən bir mədəni və sosial kapital əldə edə bilər. İkinci olaraq isə, fərd mədəni və sosial bazasını məkanda istifadə edərək iqtisadi kapitalla sahib ola bilər. Bourdieu iqtisadi kapitalın nəticədə ən təsirli kapital növü olduğunu qeyd etmişdir. Lakin Marxın baxışından fərqli olaraq, sosial quruluşun təhlilində təkbaşına kifayət etmədiyini ifadə etmişdir.

Bourdieu cəmiyyəti təhlil edərkən istifadə etdiyi mədəni kapital anlayışını belə xarakterizə edir: söz bacarığı, ümumi mədəni fərqlilik, estetik üstünlüklər, məktəb sistemindən əldə edilən bilik, təhsil kimi geniş çeşiddə imkanları əhatə edir [10, s.111]. Yəni, fərdin həyat boyu əldə etdiyi bilik və təcrübə, sahib olduğu diplomlar, ailəsindən ona keçən intellektual miras və ümumiyyətlə təhsil səviyyəsi mədəni kapital kimi xarakterizə olunur.

Bourdieu fərdlərin daxil olduqları qruplar və bu qruplar arasındakı əlaqə şəbəkələrini sosial kapital anlayışı vasitəsilə izah edir. Onun sözlərinə görə, “sosial sərmayə bir fərdin və ya qrupun davamlı əlaqələr şəbəkəsinə, qarşılıqlı tanımaları və tanınmaları nəticəsində əldə etdiyi real və ya potensial resursların cəminə verilən addır yəni, belə bir şəbəkənin hərəkətə gətirməyə imkan tanıdığı kapital və güclərin cəminə deyilir” [1, s.169]. Fərdlərin daxil olduqları icmalar, aid olduqları qruplar onlara müəyyən bir sosial sərmayə yığımı qazandırır. Hər fərdin müəyyən bir icmaya və qrupa aidiyyəti sosial kapital yaratmalarına imkan tanıyır. Fərdin sahib olduğu sosial kapital onun məkanda özünü qorumasına kömək edir.

Simvolik kapital digər kapital növlərinin məkanda çevrildiyi gücü təmsil edir. İqtisadi, mədəni və sosial kapital növlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri və funksiyaları var. Bundan əlavə, bu kapitalların cəmiyyət strukturu içində müəyyən bir simvolik dəyəri də mövcuddur. Bu baxımdan, simvolik kapital fərqli bir kapital növü deyil, sadəcə digər kapitalların məkanda çevrildiyi gücü göstərir. Hər məkannın öz quruluşuna uyğun kapital tələbləri vardır. Bəzi məkamlarda iqtisadi kapital ön planda olarkən, bəzilərində mədəni və ya sosial kapital önə çıxır. Bu baxımdan, fərdin sahib olduğu kapitalın məkana uyğun olması ona müəyyən bir simvolik

dəyər qazandırır. Fərdi əhəmiyyətsizlikdən və mənasızlıqdan qurtaran sahib olduğu kapitalların məkandakı simvolik dəyəridir. Əgər fərdin sahib olduğu kapitalın cəmiyyətdə simvolik bir dəyəri yoxdursa, bu kapitalların heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Bu baxımdan, Bourdieuyə görə, “simvolik kapital şəxsi - həm əhəmiyyət, həm də mənanın yoxluğunu ifadə edən - əhəmiyyətsizlikdən qurtarır” [3, s.287].

Bourdieuun cəmiyyət strukturunun təhlilində tez-tez istifadə etdiyi anlayışlardan biri simvolik zorakılıqdır. Simvolik zorakılıq, insanların demək olar ki, hər gün məruz qaldığı və tətbiq etdiyi zorakılıq növüdür. Simvolik zorakılıq fizikidən fərqli olaraq, insanlar tərəfindən əksər hallarda zorakılıq kimi qəbul edilmir. Bourdieu simvolik zorakılığı belə təsvir edir: “Simvolik zorakılığı mümkün olan ən sadə şəkildə ifadə etsək, bir cəmiyyət iştirakçısının öz günahdaşlığı ilə tətbiq olunan zorakılıq növüdür” [1, s.227]. Yəni, simvolik zorakılıq tətbiq edənlər və məruz qalanların fərqi olmadan meydana gətirdikləri bir günahdaşlıqdır. Bourdieuun yazdığı “Televiziya üzərində” adlı kitab simvolik zorakılıq anlayışının başa düşülməsi baxımından olduqca önəmlidir. Kitabda bu anlayışla bağlı mühüm nümunələr mövcuddur. Bu əsərdə Bourdieu televiziya proqramları vasitəsilə simvolik zorakılıq anlayışını izah edir. Onun fikrincə, televiziya proqramları insanlar üzərində görünməz bir senzura təsiri yaradır. Bu senzura siyasi müdaxilə nəticəsində yaranır. Siyasi sistemlərin kanallara etdiyi təyinatlar, mövzu seçimləri və bu mövzuların məhdudiyyətləri ilə bağlı müdaxilələr simvolik zorakılıq nümunəsi kimi qarşıya çıxır. Bu kontekstdə, hər hansı bir televiziya proqramına dəvət edilən şəxs müəyyən mövzularda müəyyən bir müddət ərzində və müəyyən bir çərçivədə danışmaq məcburiyyətindədir. Bu vəziyyətə uyğun davranması üçün proqramın aparıcısı danışan şəxsə xatırlatmalar edir. Yəni, televiziya proqramında danışan şəxs, öz müstəqilliyindən imtina etməlidir. Əslində, həm aparıcı, həm də danışan şəxs müəyyən bir təzyiq və nəzarət altında qalır. Bu vəziyyətdə danışan şəxsin simvolik zorakılığa məruz qaldığı düşünülə bilər (çünki istədiyi müddət ərzində, istədiyi şəkildə danışa bilmir), lakin əslində aparıcı da bu zorakılığa məruz qalır. Yuxarıda qeyd olunan günahdaşlıq tam olaraq bu vəziyyətə uyğundur. Aparıcı və danışan arasındakı münasibət simvolik zorakılıq kontekstində bir günahdaşlıqdır. Burada əhəmiyyətli olan bir digər məqam isə hər iki tərəfin simvolik zorakılığa məruz qaldığının fərqi olmamasıdır. Ümumilikdə, sistemdəki şəxslər həm bir-birilərini manipulyasiya edir, həm də eyni dərəcədə manipulyasiya olunurlar. Ayrıca Bourdieu insanların manipulyasiya edildiklərində və bunun fərqi olmadığılarında daha yaxşı manipulyasiya etdiklərini ifadə etmişdir [4, s.18].

Nəticə

Göründüyü kimi, Bourdieuun sosioloji nəzəriyyəsi cəmiyyət strukturunun təhlilində fərqli bir baxış təqdim edir. O, əvvəlki sosioloqlardan fərqli olaraq daha geniş bir konseptual çərçivə yaratmışdır. Onun məkan, habitus, kapital və simvolik zorakılıq anlayışları cəmiyyətə geniş bir pəncərədən baxmağa imkan verir. Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim kimi sosioloqların cəmiyyəti analiz etmək məqsədilə formalaşdırdıqları sosioloji metodologiyaları Bourdieuun nəzəriyyəsi ilə müqayisədə əksik qalır. Çünki bu sosioloqlar cəmiyyəti müəyyən bir prizmadan analiz edir. Marxın nəzəriyyəsi sadəcə iqtisadi kapitalı ön planda tutaraq cəmiyyəti, ona daxil olan qrupları analiz edir. Weber isə nəzəriyyəsində iqtisadi kapitalın yanında sosial və siyasi əlaqələrə də yer verir. Durkheimin nəzəriyyəsinə diqqət etdikdə isə onun obyektivliyi ön planda tutduğunu müşahidə etmək mümkündür. Bourdieu isə bu sosioloqların hər birinin nəzəriyyəsini diqqətlə analiz edib və əksikliklərini aradan qaldıraraq öz nəzəriyyəsinə əlavə edib. O, adı keçən sosioloqların düşüncələrini həm əhatə edən, həm də aşan bir nəzəriyyə ortaya qoyaraq cəmiyyəti daha geniş şəkildə analiz etməyə imkan verən yeni bir sosioloji metodologiya yaratmışdır. Tədqiqatın nəticəsində məlum olur ki, Bourdieuun nəzəriyyəsi əsasən çoxşaxəli sosioloji araşdırmalar aparmaq mümkündür. Onun nəzəriyyəsi

həm mövcud olan, həm qədim dövrdə mövcud olmuş və hal-hazırda mövcud olmayan, həm də ədəbi əsərlərdə yazarın təxəyyülü əsasında yaradılan icmaları analiz etmək üçün olduqca əlverişlidir.

Bourdieu'nun sosioloji nəzəriyyəsi vasitəsilə sosial elmlər sahəsində çalışan bir çox tədqiqatçı cəmiyyət strukturunu təhlil edərək dəyərli əsərlər ortaya qoymuşdur. Lakin Azərbaycanda Bourdieunun sosioloji nəzəriyyəsi üzərində araşdırma aparılmaması, bu işin sahə üçün əhəmiyyətini göstərir. Bu iş gələcəkdə azərbaycanlı tədqiqatçıların Bourdieunun nəzəriyyəsini istifadə edərək sosioloji araşdırmalar aparmasına töhfə verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Bourdieu, P., Wacquant, L. (2021). *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*. İstanbul, İletişim. 407 s.
2. Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi*. İstanbul, Metis.
3. Bourdieu, P. (2019). *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*. İstanbul, Metis 296 s.
4. Bourdieu, P. (2021). *Televizyon Üzerine*. İstanbul, Sel.
5. Calhoun, Craig. (2016). *Pierre Bourdieu, Sosyolojisinin Ana Hatları*. İstanbul, İletişim.
6. Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul, Kırmızı. 1084 s.
7. Jourdain, A., Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. İstanbul, İletişim 148 s.
8. Kaplan, M., Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, Habitus ve Sermaye Kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, (1), s. 23-37.
9. Palabıyık, A. (2020). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, (1), s.1-22.
10. Swartz, D. (2018). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. İstanbul, İletişim 424 s.

A GENERAL OVERVIEW OF PIERRE BOURDIEU'S SOCIOLOGICAL METHODOLOGY

Babak Maharramov

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

This study provides a general overview of French sociologist Pierre Bourdieu's sociological methodology. In this context, Bourdieu's life, his military service in Algeria, the thinkers who influenced him, and the contributions he made to shaping sociology are discussed. Both his ethnographic fieldwork in Algeria and the views of philosophers and sociologists before him have enabled to develop his own sociological approach. His sociological approach offers a different perspective on analyzing social structure compared to his predecessors such as Marx, Weber, and Durkheim. Bourdieu has presented a new approach that encompasses and surpasses the views of these sociologists on the analysis of society. Field, habitus, economic, cultural, social, symbolic capital, and symbolic violence are the main concepts of Bourdieu's sociological approach. He has produced significant studies on social structure based on these concepts. The study explains Bourdieu's mentioned concepts in detail through examples. His sociological approach is discussed within the framework of both his own books and those written about his theory in books and articles.

Keywords: Pierre Bourdieu, space, habitus, capital, symbolic violence

ОБЩИЙ ВЗГЛЯД НА СОЦИОЛОГИЧЕСКУЮ МЕТОДОЛОГИЮ ПЬЕРА БУРДЬЕ

Бабак Махаррамов

Азербайджанский университет, Баку, Азербайджан

Представленная статья предоставляет общий обзор социологической методологии французского социолога Пьера Бурдьё. В этом контексте в статье рассматриваются его жизненный путь, военная служба в Алжире, ряд мыслителей, оказавших на него влияние, и его вклад в формирование социологии. Его этнографическое полевое исследование в Алжире, а также взгляды философов и социологов, предшествовавших ему, позволили ученому разработать собственный социологический подход. Его социологический подход предлагает иную перспективу на анализ социальной структуры по сравнению с его предшественниками, такими как Маркс, Вебер и Дюркгейм. Бурдьё представил новый подход, который охватывает и превосходит взгляды этих социологов в области анализа общества. Основными концепциями социологического подхода Бурдьё являются пространство, привычка, экономический, культурный, социальный, символический капитал и символическое насилие. Он провел значительные исследования социальной структуры на основе этих концепций. Исследование подробно объясняет упомянутые концепции Бурдьё с помощью примеров. Его социологический подход обсуждается в рамках как его собственных книг, так и книг и статей, написанных о его теории.

Ключевые слова: Пьер Бурдьё, пространство, привычка, капитал, символическое насилие

Daxil oldu: 10.03.2025

Çap edildi: 10.06.2025